

VAJNA ÁDÁM

Nemzet(le)építés? A kortárs norvég líra viszonyai nemzethez és nemzetihez

Mi a nemzet? Ez a kérdés szerepel már 1882-ben, bőven a globalizáció, és nem mellesleg a szuverén Norvégia (vagy éppen Magyarország) létrejötte előtt Ernest Renan híres előadásának címében (RENAN 1995). Renan jó előadóhoz híven, ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, meg is válaszolja a kérdést, ez nem jelenti azonban azt, hogy a nemzet fogalma biztos definícióval rendelkezne, és jelen írásnak nem is lesz célja, hogy állást foglaljon bármilyen meghatározás mellett. Sokkal inkább azt kívánja vizsgálni, természetesen a teljesség igénye nélkül, hogy az akár eltérő nemzet-definíciókhoz miként viszonyul a kortárs norvég líra. Két középgenerációhoz tartozó költő, Dan Andersen és Pedro Carmona-Alvarez, valamint a lassan élő klasszikusnak tekinthető Øyvind Berg verseit ezen problematika felől olvasva elsősorban azt igyekszem kideríteni, miben tér el a kortárs líra nemzetképe a korai nacionalizmus idejének nemzetképétől, és milyen keretek között lehet érdemes beszélni nemzetről a mai lírában. Természetesen ehhez elengedhetetlen egy gyors pillantást vetni a nemzet fogalmára.

Mi a nemzet?

A fogalom meghatározásának első lépéseként érdemes megnézni a legáltalánosabb forrást, az egynyelvű szótárakat. A norvég akadémiai szótár kettéválasztja a *nasjon* (nemzet) szó jelentését: „(1) emberek csoportja közös (történelmi, kulturális, nyelvi) identitással; (2) állam; ország” („Nasjon”). A magyar akadémiai szótár hasonlóképp definiálja a *nemzetet*, viszont egyetlen, elsődleges jelentés alá sűrítve: „Történelmileg kialakult tartós közösség, amelyet közös nyelv, terület, gazdasági élet, vmely jellegzetes kultúrában megnyilvánuló közös lelki sajátosság és rendsz. vmilyen államszervezet tart össze” („Nemzet”). A nemzet, és a belőle képzett szavak a hétköznapi beszédben meglehetősen változatos jelentésekkel bírnak; norvégul a *nasjonalitet* (nemzetiség) állampolgárságot is jelöl; magyarul a *nemzetiség* szó nyelvi, kulturális alapon szerveződő kisebbségeket is jelent; miközben a United Nations magyar és norvég fordításában is államokat értünk *nemzet* alatt.

Már ez a jelentéskavalkád is mutatja, hogy nincs egyszerű dolgunk a szó meghatározásával, ráadásul a szótári magyarázatok is könnyen kiközösíthetők egyértelműségükből. Külön nemzetet alkotnak-e például a francia kanadaiak és az angol anyanyelvű kanadaiak? Egy nemzet tagja-e az észak-norvégiai számi rénszarvastyenyésztő és az oslói bankár? Mindenesetre a norvég akadémiai szótár képtelenségű definíciója Friedrich Meinecke sokat idézett, 20. század eleji gondolatával állítható párhuzamba, miszerint megkülönböztethetünk „kultúrnmazetet” és „államnemzetet”, ahol előbbi valamilyen közösen megélt kulturális örökségen alapul, utóbbi pedig a közös politikai történelmen és az alkotmányon (MEINECKE 1928, 3). A továbbiakban nemzetet mindkettőt és bármelyiket értem.

Nemzet és irodalom

Gyakorlatilag irodalomtörténeti evidencia, hogy számos európai közösség esetében a 18. század végi, 19. századi irodalom alapvető szerepet tölt be a nemzetépítésben, így van ez Norvégiában és Magyarországon is. Nem véletlen, hogy az európai államok nemzeti himnuszainak jelentős része ebből a korszakból származik. De sokkal újabb példát is találunk a jelenségre, ha számba vesszük a korai posztkoloniális irodalmakat, amelyek esetében, ahogy azt Imre Szeman is megjegyzi, egyfajta nacionalista irodalom igyekszik a nemzet megalkotásához elengedhetetlen egyéni és kollektív identitásokat létrehozni (SZEMAN 2003, 25).

A nemzetépítés tehát nehezen képzelhető el irodalom nélkül. Ezt nemcsak egyes szépirók állítják, mint például Aldous Huxley, aki szerint „a nemzeteket meghatározó részben a költők és írók találják fel” (HUXLEY 1933, 52), hanem a nemzet mint olyan kutatásának egyik legtöbbet idézett szerzője, Benedict Anderson is, aki szerint a nemzet nem más, mint „egy elképzelt politikai közösség” (ANDERSON 2006, 6), aminek tagjai, mivel nem ismerhetik egymást mindannyian személyesen, kénytelenek másképpen megteremteni a közösségüket. Ennek legfontosabb eszközei pedig az újság és a regény, két olyan forma, amely a 19. században kezdte élni virágkorát (25).

Bár Anderson a költészetnek különösebben nagy figyelmet nem szentel, ha a végső következtetéséből indulunk ki, miszerint „a nyomtatott-kapitalizmus tette lehetővé egyre több ember számára, hogy teljesen új módokon gondolkodjanak saját magukról, és a másokhoz való viszonyukról” (36), akkor még az ő fogalmai szerint is jogosan emlegethetjük a költészet nemzetépítő szerepét, arról nem is beszélve, hogy maga Anderson is könyve első fejezetének mottójául, egy Walter Benjamin-idézet mellett, Daniel Defoe *The True-Born Englishman* (A tősgyökeres angol) című verséből választott egy részletet. A lényeg ugyanis az, hogy „a fikció szépen lassan beszívárog a valóságba, és megalkotja az anonimitásban létező közösségnek azt a figyelemreméltó magabiztosságát, ami a modern nemzeteket

jellemezi” (36). Erre a legkézenfekvőbb norvég példa a *Norges Skaal* (Koccintás Norvégiára), Johan Nordahl Brun 1771-es, patrióta sorokkal teli bordala, amit a dán–norvég perszonalunió cenzorai első körben nem is engedtek megjelentetni. Természetesen nem Brun találta ki Norvégiát, de ez a szöveg is jó eséllyel hozzájárult annak az elképzelt közösségnek az alakításához, amit ma Norvégiaként ismerünk. Nem véletlenül írja David Aberbach a nacionalista költészetről szóló cikkében – még ha ez elsőre kissé túlzásnak is tűnik –, hogy „a nemzeti költészet képes jelentős mértékben megváltoztatni egy nemzet életét” (ABERBACH 2003, 256). Erre enged következtetni a norvég irodalomtörténész Jon Haarberg is *Nei, vi elsker ikke lenger. Litteraturen og nasjonen* (Nem, már nem szeretjük. Az irodalom és a nemzet) című könyvében. Szerinte az 1800-as évek közepe táján a költészetet mindennél nemzetibbnek tekintették, egyedül a népmesék bírtak hasonlóan fontos szereppel (HAARBERG 2017, 20).

Irodalom és nemzet kapcsolata tehát egy bizonyos történelmi kort és egyes szövegeket vizsgálva leírható a nemzetépítés keretein belül, előtérbe helyezhető a nemzeti identitás erősítésének kérdése. Azonban a nemzeti identitás komplex jelenség, ami számtalan és bonyolult módon kapcsolódhat a nemzeti irodalomhoz, hiszen például az a vers is a nemzettel foglalkozik, amelyik kritizálja, sőt esetleg elátkozza a hazát. Ezek között a kapcsolódási módok között mindenesetre van egy olyan, amit érdemesnek tartok kizárni jelen írás kereteiből, ez pedig az a gondolat, miszerint a nemzeti irodalom tükrözné a nemzet, a nemzet tagjainak gondolkodását. Ez a fajta megközelítés ugyanis valamiféle előzetes jelentés megletétét feltételezi a műben, és alárendeli az olvasót a szövegnek. Ráadásul, ahogy Yasir Suleiman írja, „arra a téves premisszára épít, miszerint a nemzet és az irodalom ontológiailag elkülönülnek” (SULEIMAN 2006, 3), miközben termékenyebb és valószínűbb gondolat az, hogy a társadalmi valóság és a kultúra szimbiózisban létezik egymás mellett. A következőkben elemzett versek is példaként szolgálnak arra, hogy a kulturális termékek segíthetnek árnyalni a nemzethez és társadalomhoz kapcsolódó viszonyunkat.

Nemzet és irónia

Mint már említettem, a nemzetet tematizáló irodalom gyakran összekapcsolódik a nacionalizmussal, legyen az akár a klasszikus, a francia forradalom alapjaira építő nacionalizmus, akár a korai posztkolonialista nacionalizmus. De mit kezdhet a 21. századi norvég irodalom a nemzettel a globalizáció, a bevándorlás és az internacionalizmus kellős közepén? Ma, amikor már nincs szükség klasszikus értelemben vett nemzetépítésre, hogyan viszonyulhat a költészet a nemzet fogalmához? Éppen ezeket a kérdésekre olvasható egyfajta válaszként Dan Andersen 2016-os *Flaggtale* (Zászlóbeszéd) című kötete. A könyv fehér borítójának közepén egyet-

len norvég zászló lengedez, a kötetben pedig többek között olyan cikluscímek vannak, mint az *En slags rettighetskonvensjon* (Egyfajta jogi egyezmény) vagy a *Nasjonens grunnlegging: En betenkning* (A nemzet megalapítása: egy nyilatkozat). A kötet több verse is az eskütétel retorikáját imitálja, erre példa a következő szöveg is:

Jeg sverger på dette flagget
 Jeg sverger på vårt felles flagg
 Jeg sverger *til* vårt felles flagg
 Hvilke andre flagg skulle jeg sverge til?
 Hvilke andre flagg skulle jeg kunne forstå?
 Jeg sverger på at flagget vårt er godt
 Jeg sverger på at flagget er levelig
 Jeg sverger på at det er *mer* enn levelig
 Jeg sverger på at jeg ikke ville kunne leve under et annet flagg
 Jeg sverger

Jeg sverger på a beskytte vår rikdom med passende forklaringer
 Jeg sverger på å rettferdiggjøre det jeg ikke alltid forstår
 eller kan leve med
 Jeg sverger på å forvalte disse forklaringene etter beste evne
 og, når de ikke strekker til,
 rettferdiggjøre dem med noe annet
 Jeg sverger på å følge vårt verdsett i møte med andre flaggs folk,
 på mitt blod og min sjel
 Jeg sverger på å være overbærende,
 å være vitende om våre verdiers suverenitet
 Vi har våre feil; ingen er perfekte
 Det er en av våre verdier, og jeg sverger på den
 Den sverger jeg på, fra dypet av min sjel
 (ANDERSEN 2015, 16).⁶

⁶ Esküszöm erre a zászlóra / Esküszöm a közös zászlónkra / A közös zászlónkra esküszöm / Melyik másik zászlóra esküdnék? / Melyik másik zászlót érthetném meg? / Esküszöm, hogy a zászló jó / Esküszöm, hogy a zászló élő / Esküszöm, hogy a zászló több mint élő / Esküszöm, hogy nem tudnék másik zászló alatt élni / Esküszöm // Esküszöm, hogy megvédem a gazdagságunkat találó magyarázatokkal / Esküszöm, hogy megmagyarázom azt is, amit nem mindig értek / vagy tudok elfogadni / Esküszöm, hogy legjobb tudásom szerint védelmezem ezeket a magyarázatokat / és, amikor nem elegendők / valami mással igazolom őket / Esküszöm, hogy ha más zászlóhoz tartozó emberekkel találkozom, követem az értékrendünket / véremmel és lelkeimmel / Esküszöm, hogy elnéző leszek, / hogy tudatában leszek az értékeink szuverenitásának / Megvannak a magunk hibái;

A vers a kötet legelső, *En fundamental åpenhet* (Egy alapvető nyitottság) címre hallgató ciklusából van, ami már önmagában jele lehet egyfajta iróniának, hiszen a nacionalizmusról jellemzően nem a nyitottság az első asszociációnk. És valóban kézenfekvő lenne a kortárs nemzetversekkel kapcsolatban iróniát keresni, hiszen ez a posztmodern egyik legalapvetőbb eszköze, és kiváló alapot szolgáltatna a nemzethez való viszony újragondolására. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. A kötetben természetesen találhatunk példát klasszikus értelemben vett iróniára, ilyen többek között, amikor a nyitóvers a következő sorokkal zárul: „Esküszöm, hogy gondoskodom a tengerről / Esküszöm, hogy végighúzom benne a horgaimat, / kihúzom a halakat, / leengedem a fúrókat a tengerfenékre, / és kipréselem az olajat a kereszt közepén” (9).⁷ Az irónia azonban mégsem ennyire egyértelmű mindegyik versben, és erre példa az itt egészben idézett szöveg is.

Az elsődleges olvasói stratégia egy 21. századi, fiatal, nyugati szerző nemzetről szóló könyvét kezünkbe véve valószínűleg az lenne, hogy az egész vershez úgy álljunk hozzá, mint egyetlen, hosszú ironikus monológhoz. Ennek a megközelítési módnak az érvényességét támasztaná alá a verset végigkísérő „esküszöm”, ez a performatív beszédaktusként funkcionáló retorikai fordulat, ami már önmagában is felfogható a túlzás ironikus gesztusaként. Ezzel a megközelítéssel azonban az a probléma, hogy a szöveg utolsó három sorát nehezen tudjuk beleilleszteni az egységes képbe. Természetesen olvashatjuk azt is ironikusan, hogy „Megvannak a magunk hibái; senki sem tökéletes / Ez egyike az értékeinknek, és erre esküszöm is / Esküszöm erre a lellem mélyéről”, viszont akkor ellentmondunk az eddigi iróniának, ami pontosan a hibákra világított rá. Nehéz ugyanis nem ironikus kijelentésnek tekinteni azt, hogy „megvédem a gazdagságunkat találó magyarázatokkal”, vagy hogy „megmagyarázom azt is, amit nem mindig értek / vagy tudok elfogadni”, hiszen aki tisztában van azzal, hogy ilyen módon jár el, az általában nem jár el ilyen módon. Azonban, ha ezeket a sorokat ironikusan olvassuk, akkor nehezen tudjuk ironikusan olvasni azt, hogy „Megvannak a magunk hibái”, és „Ez egyike az értékeinknek”. Úgy tűnik tehát, hogy mégis komolyan kell vennünk a verset, ami viszont azért nem megnyugtató megoldás, mert a szöveg hemzseg a túlzásoktól („esküszöm”) és a parodisztikusan naiv kijelentésektől („a zászló jó”, „a zászló élő”).

Amint arra már Wayne Booth is rávilágított, az irónia véget nem érő láncolata természetéből fakadóan nem megállítható, illetve „ezt a végtelen folyamatot nem az irónia, hanem az irónia megértésének vágya állítja meg” (BOOTH 1975, 59).

senki sem tökéletes / Ez egyike az értékeinknek, és erre esküszöm is / Esküszöm erre a lellem mélyéről (A szépirodalmi szövegek fordításai tőlem származnak. A könnyebb olvashatóság kedvéért a szövegközi idézeteket a főszövegben magyarul tüntetem föl.)

⁷ „Jeg sverger på å forvalte havet / Jeg sverger på å dra mine kroker gjennom det, / trekke fiskene opp, / senke borene i havbunnen / og presse oljen ut av korsets midte.”

Nem is arra szeretném tehát a hangsúlyt fektetni, hogy szerintem a vers mely kijelentései ironikusak, és melyek nem, illetve hogy melyik olvasat a helyes. Inkább arra próbálom ráirányítani a figyelmet, hogy a szövegben található esetleges iróniá(k)nak látszólag nem az a célja, hogy teljesen felszámolja a nemzet eszméjét vagy a nemzetben való gondolkodást, hanem csupán az, hogy ellensúlyozza a fanatizmust.

Ez pedig azt jelenti, hogy a vers iróniához való viszonya meglehetősen jól leírható a metamodernizmus iróniaképével. Mint a posztmodern utáni gondolkodás egyik lehetséges kerete, a Timotheus Vermeulen és Robin van den Akker nevéhez fűződő metamodernizmus felülírja a posztmodernre jellemző általános iróniát. A szerzőpáros szerint a metamodernizmus „oszcillál a modern lelkesezés és a posztmodern irónia között” (VERMEULEN–VAN DEN AKKER 2010, 5–6).⁸ A metamodernizmus a pluralizmust és az iróniát arra használja, hogy ellenálljon (counter) a modern vágyódásnak, míg a posztmodern arra, hogy kioltsa (cancel out) azt, így tehát a metamodern irónia a vágyhoz, a posztmodern irónia pedig az apátiához kapcsolódik (10).

Valójában a könyvről született reflexiókban is hasonló gondolatokat találunk, csupán máshogy megfogalmazva. Runar Bjørkvik Mæland szerint a kötet implicit társadalomkritikája miatt olvashatnánk a könyvet a knausgård-i antikonzervativizmus felől, de Andersennél „kevés olyan tézis van, amelynek ne találnánk meg az antitézisét is” (BJØRKVIK MÆLAND 2016). Harald Anvik konklúziója pedig az, hogy a Flaggtale „szatirikus, de mégis mély, leplezett, de mégis őszinte, megnevettető, de mégis tele van sötét komolysággal” (ANVIK 2016).

A nemzet tehát nem egy vágyott, imádott vagy a beszélőt büszkeséggel eltöltő dolog, viszont nem is valami elátkozott vagy fölöslegesnek tételezett. Ahogy a kötet egyik verse is indít, „Legmélyen belül csupán a valahová tartozásról álmodsz” (ANDERSEN 2016, 32).⁹

⁸Természetesen felmerülhet a kérdés, hogy ha a korábbiakban leginkább a romantika korának nemzetépítéséről esett szó, és nem a modernizmusról, Vermeulen és van den Akker elmélete hogyan illeszthető mégis a képbe. Arról nem is beszélve, hogy a holland szerzőpáros valójában a romantika visszatéréséről beszél a metamodernizmus kapcsán. Hogy lenne akkor mégis szembeállítható vele? Leginkább úgy, hogy a *Notes on Metamodernism* romantikafogalmának középpontjában a romantika mint „kísérlet és elbukás közti oszcillálás” (VERMEULEN–VAN DEN AKKER 2010, 8) áll, ami elsődlegesen nem a nemzetépítés romantikájának jellemzője. És természetesen Arthur Lovejoy nyomán Vermeulen és van der Akker is elismeri, hogy a romantika nagyon sokrétű és sokértelmű fogalom. Mindeközben a modern számukra többek között az utópizmust, a (lineáris) fejlődést, a nagy narratívákat, a funkcionalizmust és a formai tisztaságot jelenti.

⁹„Dypest sett drømmer du bare om tilhørighet.”

Nemzet és identitás

Pedro Carmona-Alvarez *Samtaler med onkel Nica og tante Viola* (Beszélgetések Nica bácsival és Viola nénival) című 2015-ös köteténél nehéz lenne jobb példát találni a kortárs norvég költészetben a nemzeti identitás problematikájának illusztrálására. A chilei születésű, spanyol anyanyelvű, de Bergenben felnőtt és norvégul alkotó szerző előszeretettel hozza játékba a saját életrajzi elemeit a kötetben, miközben a legtöbb versben erősen jelen van a metapoézis is, amit már az is jelez, hogy Nica bácsi és Viola néni a könyv fülszövege szerint a vers nagybácsija és nagynénije.

A kötet első *Om å oversette Yahya Hassan* (Yahya Hassan fordításáról) című ciklusában Carmona-Alvarez összemosza a palesztin származású fiatal dán botrányköltő alakját – akinek a kötetét valóban ő fordította dánról norvégra – a sajátjával. A hasonlóság alapját pedig a versbeszélő már a fülszövegben sejteti: „A költő maga mondja egy sajtóközleményben: Ez a könyv akkor kezdett formát ölteni, amikor nagyjából ezredszer kértek fel, hogy írjak esszét arról, milyen menő, hogy egy *degos*, mint én, fordít egy *perker*, mint Yahya Hassan”¹⁰ (kiemelések tőlem – V. Á.). A ferdén szedett szavak közül a *degos* a latin ajkúakra használt pejoratív norvég szó, a *perker* pedig a közel-keletiekre használt pejoratív dán szó. Vagyis a hasonlóságot éppen a kívülállás hozza létre, az a kívülállás, ami a nemzethez tartozást is megnehezíti.

Egyik részről kérdésessé teszi a norvég vagy dán nemzethez való tartozást, amint azt a ciklus egyik verse is megvilágítja, ahol a versbeszélőnek azt magyarázzák, „sokan vannak / Észak-Norvégiában is, akik barnák / olyasmi barnák vagy sötétek / olyan sötétebbek, mint ti vagytok / szinte nyugatnorvégok is lehetnétek!” (445).¹¹ Itt paradox módon éppen a befogadás gesztusának tűnő kijelentés emeli ki a különbséget. Másik részről pedig felfüggesztődik a felmenők nemzetéhez való tartozás is, hiszen a *degos* szó a chileitől a spanyolon át az olaszig gyakorlatilag bármelyik latin ajkú nemzet tagját jelölheti, a *perker* szó pedig a *perser* (perzsa) és a *tyrker* (török) szavak összevonásából jött létre, és jelölhet bármilyen közel-keleti vagy arab ajkú személyt.

Ez az identitásproblematika tematizálódik a következő versben is az *Om Mexico (egentlig ikke)* (Mexikóról [valójában nem]) című ciklusból:

¹⁰ „Dikteren sjøl sier, i en pressemelding: Denne boka begynte å ta form da jeg ble bedt om å skrive cirka tusen essays om hvor kult det var at en *degos* som meg skulle oversette en *perker* som Yahya Hassan.”

¹¹ „det er mange / i Nord-Norge som er brune også / like brune eller mørke / sånn mørke som dere er / dere kunne nesten ha vært fra Vestlandet, dere!” (445).

JEG VOKSTE OPP SOM MEXICANER

i en liten landsby full av støv og døde
i en gate oppkalt etter et spansk svin som kom
med lanser og hester og rævpulte hele purka, sånn
snakket vi i Mexico da jeg blei eldre, jeg var ikke knivskarpt
men skarp nok, en liten mørk tass
med sleik og bandana, en raddis-unge som sverget
til Trotskij, Khlebnikov, Cervantes
hos prestene og nonnene som hamret gullalderen inn
i treskallene våre *vindmøller*, sa de
og vi skrev av og etterlignet
de lespende s'ene til alle dem
som prøvde å gjøre seg fine
som hadde bodd i utlandet og trodde ingen
ville se svimerkene i sjela dems
bare de lot som om Madrid hadde vært
knall i padden, helt forjævlig nydelig
der borte i Europa *ikke én sjel som kalte meg svarting*
sotrør, rotte¹²

(CARMONA-ALVAREZ 2017, 477).

A ciklus első verse felvázolja a szövegek keletkezésének történetét, miszerint „... felkértek, hogy írjak egy esszét / Mexikóról / engem, aki sosem volt Mexikóban / akinek halálfélelme van / ha csak bemegy egy mellékutcába / Oslóban / aki szinte nem is megy már ki / emberek közé / engem kértek fel / hogy írjak / drogról és erőszakról és emberekről / Mexikóban” (473).¹³ Ez az előzetes tudás erősen megbonyolítja az identitásvizonyokat, ahogy arra később még visszatérek. Azonban

¹²MEXIKÓIKÉNT NÓTTEM FEL / egy porral és halottakkal teli vidéki kisvárosban / egy utcában, amit egy spanyol disznóról neveztek el, aki jött / a lándzsáival és a lovaival és seggbe baszta az összes kocát, így / beszélünk mi Mexikóban amikor idősebb lettem, az eszem nem volt borotva-éles / de azért éles volt, egy sötét kis tökmag / simára nyalt hajjal és bandanával, egy radikális fiatal, aki húséget fogadott / Trotskijnak, Hlebnikovnak és Cervantesnek / a papoknál és apácáknál, akik az aranykort verték bele / a fafejünkbe *szélmalmok*, mondták / és mi leírtuk és utánoztuk / mindenki pösze sz-ét / aki próbálta előkelőnek beállítani magát, / azokét akik éltek külföldön és azt hitték senki / nem látja meg az égésnyomokat a lelkükön / ha úgy tesznek, mintha Madrid remek dolog / lenne, egészen rohadtul kellemes / ott messze Európában / egyetlen lélek sem hívott bokszosnak, / kormosnak, patkánynak

¹³...de har bedt meg skrive et essay / om Mexico / og så meg da, som aldri har vært i Mexico / som er livredd / bare jeg går inn i en bakgate / i Oslo / som nesten ikke lenger går ut / blant folk / meg har de spurt / om å skrive / om narkotika og vold og om folk / i Mexico

akkor sincs egyszerű dolgunk, ha a verset önmagában olvassuk, hiszen a szöveg önmagában is a nemzet mint elképzelés összetettségét képezi le a spanyol–mexikói viszonyon keresztül. A mexikói identitásnak ugyanis intézményesített része a spanyol kultúra, amint azt a spanyol konkvisztádorról elnevezett utca, vagy a Spanyol Birodalom 16–17. századra datált aranykorának tanítása is mutatja. Ez nyilvánvalóan a gyarmatosítás hozadéka, van az identitásmeghatározásnak azonban egy másik része, ami már inkább az öngyarmatosítás kategóriájába esik, ez pedig az európai spanyolra jellemző pösze sz-hang (azaz zöngétlen dentális frikatíva) ejtése egyes olyan esetekben, ahol a mexikói (és latin-amerikai) nyelvjárásokban jellemzően a magyar sz-hez hasonló hangot (azaz zöngétlen alveoláris frikatívát) ejtenek. A fenti jellemzők mind egy saját mexikói nemzeti identitás megteremtése ellenében és a spanyol nemzeti identitás felvétele érdekében dolgoznak, annak ellenére, hogy, amint az a vers lezárásából kiderül, egy gyarmati sosem lesz teljes értékű spanyol. Ezt valójában már a szöveg eleje sejteti, hiszen a spanyolokkal való első találkozás a versben (és természetesen a valóságban is) az erőszak köré szerveződik. A versbeszélő identitása éppen ebből a spanyol–mexikói dichotómiából látszik kitörni Trockij és Hlebnyikov említésével, ahol előbbi a világforgóradalom hirdetője, utóbbi pedig a többek között a múlt elutasítását hirdető orosz futurizmus egyik központi képviselője; miközben a lenyalt haj és a bandana mint a fiatal mexikói bandatagok elengedhetetlen kellékei, éppen a karikatúrisztikusságot hozzák be a versbe.

Ha most visszatérünk a ciklusnyitó versből idézett részlethez, akkor egy újabb identitásréteggel kell számolnunk. Feltételezhetjük egyfelől, hogy a versbeszélő, amelyik kijelenti, hogy sosem járt Mexikóban, majd azt, hogy mexikóiként nőtt fel, hazudik; másfelől pedig, hogy két versbeszélővel van dolgunk, mégpedig abban a felosztásban, hogy az egyiket felkéri esszéíráásra, ő pedig alkot egy másik versbeszélőt, aki kijelenti, hogy mexikói. Mivel problematikus versen hazugságot számon kérni – ahogy Hans Georg Gadamer írja „a költői szó [...] önmagát hiteltelíti, és nem ad teret semminek, ami verifikálná” (GADAMER 1994, 149) –, természetesebb lehet a második opciót választani.

Azonban ez a potenciális második versbeszélő sem autentikus, ráadásul éppen saját magát leplezi le a nyelvhasználatával. A vers végén ugyanis elrejt egy közismerten bergeni dialektusra jellemző kifejezést, a *knall i paddent* (szuper, remek), amivel Carmona-Alvarez egyrészt a saját életrajzát hozza játékba, másrészt pedig egyértelműen jelzi egyfajta norvégiai identitás jelenlétét a beszélőnél. Az identitásokkal való játék a nemzet problematikájának egy fontos aspektusára hívja fel a figyelmet. Ha a szövegnek nem is az a célja, hogy felszámolja a nemzetet mint olyant, de jól illusztrálja azt, amit Arjun Appadurai jelent ki *Patriotism and Its Futures* című cikkének első mondatában: „Meg kell haladnunk a nemzetben való gondolkodást” (APPADURAI 1996, 158). A vers többszörösen is azt támasztja alá, hogy a nemzethez tartozás alapját egy egyértelműen kulturális produktum, a kol-

lektív képzelet adja. A pösze sz, a bandana és a „knall i padden” mind a nemzethez tartozást fejezik ki, de azáltal, hogy ezek elsajátítható és nem kisajátítható tényezők, éppen azt mutatják, hogy a nemzet nem természetes vagy magától értetődő.

Nemzet és állam

Az utolsó tárgyalandó szöveg Øyvind Berg *Gjennom mørketida* (Át a sötét napokon/télen) című 2014-es kötetében jelent meg, amelyben december 1-től február 28-ig datált, erősen önéletrajzi ihletésű verseket olvashatunk. A december 1-i szöveg tanúsága szerint a versbeszélő boszniai tartózkodási engedélyét blokkolták a norvég hatóságok, miközben boszniai párja norvégiai tartózkodását szintén megnehezítik. Találnak azonban egy kiskaput a Stavangeri Egyetem segítségével, és Stavangerbe költöznek, hogy négy év után először törvényesen lakhassanak együtt. Az alábbi, december 19-i szöveget ennek az ismeretében érdemes olvasni:

Våkna opp som et skjelvende vrak
 men her i oljebyen er min elskede og jeg
 ganske alene. Ingenting å være redd for.
 Bortsett fra statens nidkjære tjenere.
 Sånn sett er Norge også et drømmeland
 og vi ber til de guder som ikke fins
 om at nasjonen aldri skal våkne
 og få oss levende. La oss få bli,
 la oss leve i fred og betale vår skatt.

(BERG 2014, 24.)¹⁴

A tanulmány elején említett Ernest Renan elgondolása szerint „a nemzet: lélek, szellemi alapelv”, és „két dolog alkotja, mely azonban voltaképp egy”. Egyrészt az „emlékek gazdag örökségének közös birtoklása”, másrészt pedig „a jelenlegi megegyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk, annak szándéka, hogy a továbbiakban is kamatoztassuk az osztatlanul kapott örökséget” (RENAN 1997, 185). Míg a korábbi két vers érintette mindkettő alkotóelemet, Berg versbeszélőjénél sem az örökség, sem a nemzeti értelemben vett közös élet iránti vágy nem artikulálódik, ez azonban nem jelenti azt, hogy a szöveg túllépne a nemzetalapú gondolkodáson.

¹⁴Úgy ébredtem, mint egy reszkető roncs, / de itt az olajvárosban a szerelmem és én / eléggé egyedül vagyunk. Nem kell félnünk semmitől. / Leszámítva az állam ügybuzgó szolgálait. / Norvégia innen nézve is egy álomország / és imádkozunk a nemlétező istenekhez, / hogy a nemzet sose érjedjen fel, / és nyúzzon meg minket élve. Hadd maradjunk, / hadd éljünk nyugalomban, és fizessük az adónkat.

Éppen ellenkezőleg, a nemzet nagyon is meghatározó, fenyegető erőként jelenik meg. A versbeszélő azonban nem elátkozza a nemzetet, vagy teljesen kiiktatni igyekszik azt, hanem visszafokozza állammá, azaz tisztán politikaiként létezővé. Az azért való imádkozás, hogy „a nemzet sose ébredjen fel” egyértelmű utalás a norvégul is létező nemzeti ébredés (nasjonal vekkelse) szókapcsolatra, ami, mint arról már szó esett, meghatározó mértékben kötődik az irodalomhoz. Berg versét tehát könnyen felfoghatnánk a nemzetépítés ellenében írt szövegnek. Felmerül azonban a kérdés, hogy egy nemzeti nyelven írt irodalmi alkotás bírhat-e valaha nemzetleépítő erővel, vagy pedig a lehetetlent kísérli meg, amennyiben megkerülhetetlen módon éppen azt a nemzetinek tekintett kultúrát gazdagítja, amelyet leépíteni látszik.

Berg versével kapcsolatban hasonló problémával találkozunk, mint amikor valaki kijelenti, hogy nincs norvég identitása, hiszen adott személy az állam, sőt jó eséllyel még a társadalom szemében is norvég marad, ahogyan Berg versét is alapvetően a norvég nemzeti kultúra részének tekintjük (amint azt jelen tanulmány kontextusa is mutatja), és így hozzájárul, még ha korlátozott mértékben is, a már említett andersoni elképzelt politikai közösség fenntartásához.

Természetesen ez a gondolat csak akkor nyer értelmet, ha továbbra is hiszünk benne, hogy társadalom és költészet kapcsolata nem bomlott fel teljesen. Ebből és persze nagyon sok más szempontból is lehetne vizsgálni még költészet és nemzet kapcsolatát, hiszen nem esett szó például a költőszerep változásairól, a nemzeteken és nyelveken átívelő költészeti projektekről vagy a mélyebb irodalomtörténeti hagyományról. E tanulmánynak azonban elsődleges célja az volt, hogy rövid bepillantást nyújtson abba, milyen módokon gondolja tovább ezt a kapcsolatot a kortárs norvég líra. Kár lenne nem foglalkozni ezzel a kapcsolattal, hiszen irodalomtörténeti szempontból is kijelenthetjük, hogy a költészet sokat köszönhet a nemzetnek, ahogy a nemzet is a költészetnek. Végeredményben pedig jogos gondolatnak tűnik, hogy amíg létezik nemzet és létezik költészet, addig nemzeti költészet is létezni fog, a szónak mindegyik jelentésében.

Bibliográfia

PRIMER IRODALOM

Dan ANDERSEN (2016), *Flaggtale*, Oslo, Tiden Norsk Forlag.

Øyvind BERG (2014), *Gjennom mørketida*, Oslo, Forlaget Oktober.

Pedro CARMONA-ALVAREZ (2017), Samtaler med onkel Nica og tante Viola, in uő, *Buktalerens rike. Dikt 1997–2017*, Oslo, Kolon Forlag.

SZEKUNDER IRODALOM

- ABERBACH, David (2003), The poetry of nationalism, *Nations and Nationalism* 2003/2, 255–275.
- ANDERSON, Benedict (2006), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised ed., London – New York, Verso.
- APPADURAI, Arjun (1996), Patriotism and Its Futures, in uő, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis–London, University of Minnesota Press, 158–177.
- ANVIK, Harald (2016), „Flaggtale“ – den hvite manns byrde anno 2016, *Kulturifarta.no* 2016. 03. 09., <http://www.kulturifarta.no/litteratur/nye-boker/1679-flaggtale-den-hvite-manns-byrde-anno-2016.htm> (2020. 04. 10.).
- BJØRKVIK MÆLAND, Runar (2016), Ja, vi elsker, *Universitas* 2016. 06. 05., <https://universitas.no/sak/61600/ja-vi-elsker/> (2020. 04. 10.).
- BOOTH, Wayne C. (1975), *A Rhetoric of Irony*, Chicago–London, The University of Chicago Press.
- GADAMER, Hans Georg (1994), Miként járul hozzá a költészet az igazság kereséséhez? TALLÁR Ferenc fordítása, in uő, *A szép aktualitása*, Budapest, T-Twins, 142–156.
- HAARBERG, Jon (2017), *Nei, vi elsker ikke lenger. Litteraturen og nasjonen*, Oslo, Universitetsforlaget.
- HUXLEY, Aldous (1933), *Texts and Pretexts*. London – New York, Harper & Brothers Publishers.
- MEINECKE, Friedrich (1928), *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*. 7. kiad., München–Berlin, Verlag von R. Oldenbourg.
- „Nasjon”. *NAOB – Det Norske Akademis ordbok*, 2020, <https://naob.no/ordbok/nasjon> (2020. 04. 03.)
- „Nemzet”. *A magyar nyelv értelmező szótára*, 1959–1962, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/n-40903/nemzet-412C3/> (2020. 04. 03.)
- RENAN, Ernest (1995), Mi a nemzet?, RÉZ Pál fordítása, in BRETTER Zoltán – DEÁK Ágnes (szerk.), *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*, Pécs, Tanulmány Kiadó, 171–187.
- SULEIMAN, Yasir (2006), Introduction: Literature and Nation in the Middle East. An Overview, in Yasir SULEIMAN – Ibrahim MUHAWI (szerk.), *Literature and Nation in the Middle East*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1–15.
- SZEMAN, Imre (2003), *Zones of Instability. Literature, Postcolonialism, and the Nation*. Baltimore–London, The Johns Hopkins University Press.
- VERMEULEN, Timotheus – Robin VAN DEN AKKER (2010), Notes on metamodernism, *Journal of Aesthetics & Culture* 2010/2, 1–14. <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677> (2020. 04. 07.)